

ספרי' - אוצר החסידים - ליובאוויטש

רשימת זכרונות

כתובים בידי הרבנית הצדקנית

מרת חנה ע"ה ז"ל

אשת כ"ק הרה"ג והרה"ח המקובל

מוהר"ר ר' לוי יצחק

זצוקל"ה נבג"מ ז"ע

הוריו של כבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

זצוקל"ה נבג"מ ז"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

יוצא לאור על ידי מערכת

"אוצר החסידים"

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שבעים ושתים לבריאה

נדפס על ידי ולזכות

יוסף יצחק הכהן בן רישה

וזוגתו מרת נחמה דינה בת מלכה רייזל

אוריאל צבי הלוי בן גיטל עטל

וזוגתו בתי' בת שרה מינדל

שלום דובער בן רבקה נעמי

וזוגתו מרת אסתר בת מרים

בנימין בן חדוה

וזוגתו מרת רבקה רחל בת אסתר שיינדל

ומשפחתם שיחיו לאריכות ימים ושנים טובות

להצלחה רבה ומופלגה בטוב הנראה והנגלה

בכל אשר יפנו בגשמיות וברוחניות

ולנחת רוח יהודי חסידותי מתוך שמחה וטוב לבב

פתח דבר

הננו מו"ל בזה חוברת י של „זכרונות“ שנרשמו ע"י הרבנית הצדקנית מרת חנה ע"ה, אמו של כ"ק אדמו"ר זי"ע.
בהוצאה זו, באה הרשימה כפי שנעתקה מכתב-ידה של הרבנית, ולאח"ז גם בתרגום ללה"ק, ובתוספת ציונים והערות בשוה"ג, כמבואר בפרטיות ב„פתח דבר“ לחוברת הראשונה.

*

ויהי רצון שההוספה בהפצת המעיינות חוצה, תורז את הגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו, בקרוב ממש.

מערכת „אוצר החסידים“

טו"ב כסלו, ה'תשע"ב
ברוקלין, נ"י.

RESHIMAS ZICHRONOS

KESUVIM BIDEI HARABANIS HATZIDKANIS
MARAS CHANA

INSTALLMENT 10

Published and Copyrighted © 2011
by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY
770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213
(718) 774-4000 / Fax (718) 774-2718
editor@kehot.com

Orders:

291 Kingston Avenue / Brooklyn, New York 11213
(718) 778-0226 / Fax (718) 778-4148
www.kehot.com

All rights reserved.

The Kehot logo is a trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch.

Manufactured in the United States of America

נוסף על מרורות החיים, אותם חווינו במשך כל הזמן, השיג בעלי גם מרור אמיתי אצל קאזאח אדוק, לאחר שסיפר לו לשם מה הוא נחוץ לו. לאחר שכיסינו היטב את החלון, כדי שלא ניתן יהיה לראות ברחוב את הנעשה בבית, אמרו בעלי והאורח את ההגדה בקול רם, ואף פלפלו בדברי תורה (היהודי הרומני היה בן-תורה). תחת החלון עמדו "שקצים" שחיקו אותנו בלעג, כמנהגם⁹⁸, אך מאחר שמדובר ב"ליל שימורים"⁹⁹, לא הרהרנו בכך באותו לילה.

התפילות התקיימו בבית, שהרי מניין לא היה אז. סידור — היה לנו רק אחד.

בימי החג לא היה עלינו לצאת ולעמוד בתור לקבלת לחם, ולא קיימנו עם הסביבה כל קשר. מהליכה להירשם במשרדי הנ.ק.וו.ד. — לעומת זאת — לא היה מנוס, וכרגיל סבל בעלי ייסורים רבים בגלל הצורך לחתום. הרבה שמחת יום-טוב לא הוסיף לו הדבר. כך חגג בעלי פסח אחד במאסר, וזהו הפסח השני שחגג בגלות...

98 ראה גם לעיל ע' 000.

99 בא יב, מב.

אלא שבעלי מלאך לבזבזו אפילו רגע אחד על "דברים קטני הערך", כפי שכינה אותם. הוא הרבה מאוד בכתיבה, כמעט עד הרגע האחרון לחייו⁹⁵, וכתב כל אימת שהיה לו כמה לכתוב ועל מה לכתוב — כלומר: נייר, עט ודיו. תמיד ניתן היה לראותו שוקע במחשבותיו בעניין כלשהו, וניכר היה שרצונו לחלוק את מחשבותיו עם מישהו; ומאחר שלא היה לו עם מי לשוחח על כך — הוכרח להעלות את המחשבות על הכתב. ספק אם כתבים אלה עודם בשלמותם במקומות שבהם השארתי אותם⁹⁶.

אנסה איפוא להמשיך ולרשום ככל שאוכל.

כך חגגנו את חג הפסח השני:

אל האורח שהיה אצלנו בשנה שעברה⁹⁶ — הצטרפה בינתיים משפחתו, כך שהפעם הוא לא היה אצלנו. אולם עוד קודם לכן הגיע לעירייה גולה נוסף, בעל אחוזה מרומניה, שנמנה בעירו על הקטגוריה העשירה ביותר של המעמד הבורגני, וכשנכנסו לשם הכוחות הסובייטיים⁹⁷ — הפרידוהו, כדרכם, מבני משפחתו, והגלוהו למרכז אסיה. הוא טולטל ממקום למקום וסבל כה רבות, עד שקשה היה לזהות שאדם זה לא היה תמיד נעונו בדרכים. הוא היה ירא-שמים ולמדן, שהכשרות היתה חשובה לו מאוד, ולכן התארח אצלנו במשך כל חג הפסח, וכן בכל השבתות והחגים לאורך כל תקופת שהותנו שם.

הכרתי את האיש לראשונה ערב אחד, בשעה שחנות הלחם עמדה להיסגר, ואני התחננתי בזהירות רבה — לבל יבחין בכך איש — שיניחו לי לקבל קילוגרם מהלחם היותר. משום מה לא היה בי העוז לעמוד בתוקף על דרישתי שיינתן לי הלחם, אולם איש זה — שבעברו היה מנהל נמרץ של עסקים גדולים — ניצל כאן מעט מכוחות העבר שלו וביקש את הלחם בטון כנוע ומתרפס, ולאחר שקיבל — קיבלתי באופן טבעי גם אני.

גם הפעם — כמו בפעם הראשונה — דאגתי לצורכי חג הפסח: מצה שמורה הבאתי עמי, השגתי חומרי הסקה לבישול (דבר שהיווה אף הוא, אגב, בעיה לא־קטנה), ושיוויתי לחדר מראה חגיגי ככל האפשר.

היה לנו כל הנחוץ לעריכת הסדר. מרור ("חריין") בפועל ממש —

(95) ראה גם לקמן ע' 000.

(96) לעיל ע' 000.

(97) הכוונה כנראה לכיבוש הסובייטי של בסרביה (כיום מולדובה), שהיתה שייכת קודם לכן לרומניה, בשנת ת"ש.

[י"ד כסלו תש"ט].

די חתונה אין יעקאָטרינאַסלאָוו אָן חתן וכלה

געמאַכט אָן הפסקה, אַ צייט ניט געשריבן. איצט איז י"ד כסלו תש"ט.

עס איז דער טאָג פון דער חתונה פון בנינו מנחם מענדל עם ב"ג

מוסיא שליט"א¹⁸¹.

עס דערמאָנט מיר דאָ אויף די גרויסקייט פון אישי ז"ל.

דאָס איז געווען דעם 28/טן יאָר, די אַנטי־רעליגיעזע פּראָפּאָגאַנדע

איז געווען זייער שטאַרק, כאָטש עס זיינען נאָך געווען עטליכע שולן און

אַ אידישע רעליגיעזע קהילה. קיין לינקע פּאַרטייען זיינען שוין דאָן ניט

געווען. ביי אונז האָט מען שוין דאָן געהאַט צוגענומען אַ האַלבע דירה,

און אונז געלאָזט נאָך דריי צימערן. דעם גרעסערן חלק, האָט מען

געוויינליך אַוועקגעגעבן די נייע שכנים.

די חתן כלה זיינען געווען ניט מיט אונז¹⁸². נאָר מיר האָבן דאָ

געוואָלט משמח זיין אין דעם טאָג¹⁸³. צו דינגען אַ זאָל איז ניט געווען

שייך אין יענער צייט¹⁸⁴. דער שכן אונזערער איז געווען אַן אינזשעניער,

וועלכער האָט ניט געקענט ליידן די אַרטאָדאָקשיסע הנהגה פון אונזער

שטוב. אַ היפשער עולם פלעגט נאָך דעמאָלט גיין צו חסידות, און צו

(181) י"ד כסלו תרפ"ט.

(182) ראה גם לקוטי לוי יצחק אגרות־קודש ע' רג ואילך (מכתב ו' כסלו, תרפ"ט): „קבל את ברכתי מעומק לבי ונפשי פנימה ליום חתונתך למז"ט .. ובש"ק הזה יקראוך לתורה, שבפ' זו [ויצא] כתוב נשואי יעקב עם נשיו .. ומצינו ביעקב שלא היו אביו ואמו יחד במקום הגשמי על חתונתו, והוא הלך אצל זיווגו, ועכ"ז עלה זיווגו ליפה עד מאד .. אל תדאג מה שאנחנו, אביך ואמך יחיו אינם עמך במקום הגשמי על חתונתך. הננו עמך יחד בלבותינו ונפשותינו, ששים ריחוק מקום אינו מפסיק בזה כלל וכלל. הננו עמך יחד ממש, ונותנים אנחנו את ברכתנו אליך ואל ב"ג אשר ברכך ה' כו"י."

(183) ראה גם לקוטי לוי יצחק שם: „ובכן שישו ושמחו ביום כלולתכם למז"ט בשטומ"צ לעד לעולם. ואבותיך, אביך ואמך, הקשורים אליך בנפשותיהם ממש, תראינה כל זה, וגם המה ישמחו עמכם יחד, בפה, בהחג הגדול והשמחה הרבה הזאת, ויקבלו מכם רוב נחת וענג אמתי כו"י."

(184) ראה לקמן ע' 000.

יום-טוב'דיקע פארבריינגען א סך, האָט זיך אונזער שכן שטאַרק איזאָלירט, זיין וואָוינונג זאָל זיין שטאַרק אָפּגעטיילט פון אונזערן.

ער האָט אין שטאָט דערהערט, פון וועמען עס איז, אַז מיר ווילן מאַכן עפעס אַ פאַרבריינגען איבער דער סיבה פון דער חתונה, האָט ער אויפגעבראַכן אַ וואַנט, וואָס זי האָט געמאַכט אַן אַריינגאַנג צו אונז אין שטוב, און אַרויסגעטראָגן זיין גאַנצע מעבל, איז אַוועק פון שטוב, און האָט אונז אָפּגעגעבן די דירה אויף די גאַנצע צייט וואָס מיר וועלן דאַרפן. במילא האָבן מיר שוין געהאַט אַ היפשן פּלאַץ, ווייל דעם גרויסן זאַל, האָט מען אים אָפּגעגעבן.¹⁸⁵

מיר האָבן געשיקט איינלאַדונגען¹⁸⁶, און די גאַנצע שטאָט האָט געפונען אַ מעגליכקייט אַרויסצו-ווייזן אירע געפילן מיט דעם כבוד וואָס זי האָט צו אים. די השפעה רוחנית איז געווען אַזוי גרויס, אַז עס האָט עפעס געטראָגן אַ כאַראַקטער, ניט פון אַ פרטיות'דיקער שמחה, נאָר אַ מין רעליגיעזע דעמאָנסטראַציע.

מען איז זיך צונויפגעפאַרן געסט פון אַרומיקע שטעט, געוויינליך די משפחה, און עס זיינען געקומען עטליכע הונדערט טעליעגראַמעס¹⁸⁷. אויף דער אָוונט וואָס מיר האָבן געמאַכט אין שטוב, איז געווען די צענטראַלע קהילה פון דער אָבלאַסטי – יעדער שול באַזונדער¹⁸⁸, וועלכע איז באַשטאַנען פון אַ קליינער קהילה, האָט געשיקט פאַרשטייער פון זייערע מעמבערס, אַ סך פון זיי זיינען געקומען מיט זייערע פרויען.

(185) כלומר: האולם הגדול שבבית היה כלול בחלק שהועבר בשעתו לרשותו של השכן, ועתה, כשהועמד חלק זה לרשותם לרגל החתונה – היה מקום ברווח.
(186) ראה גם לקוטי לוי יצחק אגרות-קודש (הוצאת תש"ד ואילך) ע' תלט (מכתב ה' טבת, תרפ"ט): „מכתבי הזמנה השגנו להדפיס, רק במשך זמן מועט קודם החתונה, ולא הספקנו לשלוח לכל מכירנו במקומות אחרים (והרבה אדרעסין לא ידענו). אפילו בפה גופא, לא שלחנו הרבה כ"כ מפני קוצר הזמן וכדומה. ועכ"ז בליל החתונה היתה דירתנו מלאה אנשים בפועל מפה לפה (ואם היתה הדירה גדולה יותר היו בכפלי כפלים).“

(187) בלקוטי לוי יצחק שם (ע' תמ): „לפי חשבוני הדיפעשין ששלחו לך ביחוד מפה, וממקומות אחרים, יגיעו לכמה מאות. אם כי אינך יודע ממי ומי המה, יען עד היום מגיעים אלינו מכתבים מכמה מקומות שונות ששלחו דיפעשן אליך ביום חתונתך, וחשבו כי גם אנחנו נסענו.“

(188) בלקוטי לוי יצחק שבהערה הקודמת: „כל הגבאים כמעט מכל הבהמ"ד דפה, ושאר יראשי וחשובי הקהל, מכל המינים, וניכר ה' על פניהם, הצהלה והשמחה רבה.“

אני זוכרת שעם יציאתם אמרו לי הד"ר ברוך מוצקין ונכדו של ר' יצחק אלחנן⁹³, עורך-דין במקצועו, שמעולם לא חוו לילה שכזה בחייהם, ולעולם לא ישכחו זאת – התועדות שכזו, אדם בעל כוח רוחני שכזה! יהודים שומרי-תורה, צעירים וזקנים כאחד, וחסידיים בפרט – הכל היו שותפים לתחושה זו שלהם.

בעלי הנהגה מכבוד ומסמכות שכאלו, כך ניתן לומר, בקרב כלל העולם היהודי ברוסיה. בכל העניינים הנוגעים ליהדות – פנו אליו. כך נמשך הדבר עשר שנים נוספות, כל פעם בהצלחה רבה יותר לפי קנה-המידה של חיי הכלל בתנאים ששררו שם, עד שנת 1939 שבה נאסר⁹⁴.

נשיא ה"איספולקום" אמר פעם לרופא ממכרינו, מתוך תסכול כה עמוק, שאנו עצמנו התחלנו לחשוש מתוכן השיחה: "הגע בעצמך" – כך אמר – "החתונה עצמה התקיימה בחוץ-לארץ, החתן והכלה היו כה הרחק מכאן – ואיזה מין רושם עשה אדם זה! יש לו מין כוח שכזה, שכל אימת שהוא פונה אלינו בבקשה – אין ביכולתנו לסרב לו, בה-בשעה שתמיד מדובר בענייני דת. שמא מוותרים אנו לו יתר על המידה? הרי לא היתה זו אלא שמחה של איש פרטי, ואיך ייתכן שאנו מאפשרים לו לערוך אותה בקנה-מידה שכזה – בה בשעה שאסור לנו לאפשר אפילו לשלושה יהודים להתאסף בענייני דת!..."

המלים האחרונות החרידו את הרופא, וגם אנו עצמנו לא היינו רגועים יתר על המידה למשמע הדברים.

ג' שבט תש"ט

ליל הסדר השני

מן הראוי היה שבעלי יתאר בעצמו את התקופה ההיא, על כל החוויות שעברו עליו בה. אילו עשה זאת – היו התיאורים הרבה יותר מלאי-תוכן; הוא היה שופך אור רב יותר על אותם רגעים חשובים למען יזכרו לנצח.

(93) הרה"ג ר' יצחק אלחנן ספקטור מקובנא. תקע"ז-תרנ"ו.

(94) ראה גם שיחת ש"פ ואתחנן, ט"ז מנ"א תשמ"ח (התועדות תשמ"ח ח"ד ע' 158): "אאמור" .. אשר, מסר נפשו על הפצת התורה והמעיינות במדינה ההיא, ולאחרי יציאת כ"ק מו"ח אדמו"ר ממדינה ההיא נשאר הוא נכדם היחידי של אדמו"ר הזקן, אדמו"ר האמצעי והצ"צ המנהיג במדינה ההיא, ולכן פנו אליו גם בעניני הדרכה וכו' וכו', ובגלל פעולותיו בהפצת התורה והמעיינות נאסר והוגלה ונסתלק במקום גלותו כו'".

מטבע הדברים, גם אנו עצמנו כתבנו בלשון-הקודש⁸⁹, וקיבלנו תכתובות בשפה זו. ניתנה אף הוראה שכל המברקים המיועדים עבור שניאורסון והקשורים לחתונה לא יעברו צנזורה.

כל זאת — בתקופה שבה כל רב פחד ללכת ברחוב בחופשיות, בשל עוצמת החשדנות שבה היו מביטים לעברו!

בכלל, את אוירת ההתוועדות של הקהל באותו לילה — לא ניתן להביע בכתב.

נוסף על הצער הניכר מעצם אי-השתתפותנו בשמחת נישואי בנו בכורנו, ריחפה באוויר ביתנו התחושה שלא נזכה להתראות עמו במהרה, וגעגועים — היו גם היו⁹⁰. היה זה מצב בלתי-ניתן לתיאור; ייסורים במובן הכללי והאישי כאחד.

בעלי רקד יחד עם חותנו⁹¹ ועם אחיו⁹² (כולם כבר בעולם האמת). על-אף שסברנו שמניין המתכנסים לא יגיע אפילו לשלושים, בשל מצב-הרוח האיום ששרר באותם ימים, בפועל השתתפו כשלוש-מאות איש.

ריקודם של הרבנים נמשך זמן רב, ובמשך כל הזמן עמד כל הקהל וצפה בהם, ללא יכולת לעצור בעד הדמעות. זה היה סוג השמחה ששרר שם.

בבוקר, לאחר שהיום האיר כבר לחלוטין, הלכו כל המשתתפים איש איש לעבודתו. בעלי רומם אותם כביכול אל עולם אחר בהשפעתו עליהם. איש לא רצה לחשוב על המחיר היקר שהוא עלול לשלם על התקרבות זו אל בעלי ועל ההשתתפות בהתוועדות זו.

89 בלקוטי לוי יצחק שם: "מכל המון הדיפעשין [=המברקים] שהגיעו, חפצי מאד שהדיפעש שלי [נדפס לקמן ע' 1000], שיש בו מאה ואחד תיבות, יהי שמור אצלך, כי נכתב מקירות לבי, ומעומק נפשי (מוסגר לך פה העתק ממנו, כי כתבנו בלה"ק), ותשמרנו לאורך ימים ושנים טובים ונעימים, ותקוותי להשי"ת שיקויימו עליכם כל האמור בו לטוב לכם כל הימים".

90 בלקוטי לוי"צ שם ע' רעו (סיום מכתב ערב שבת הגדול, תרצ"ב): "...או וויא עס ווילט זיך זעהען זיך מיט אייך [= ער כמה עזה תשוקתי להתראות אתכם] אהובי יחיו, אין די פּאַר". 91 הרה"ג ר' מאיר שלמה הלוי ינבוסקי ז"ל, רב ומנהל ישיבה ברומנובסקי ואח"כ בניקולייב. נמנה על ה"יושבים" בחצר אדמו"ר מהר"ש, והיה מחסידיו ולאחר-מכן מחסידו אדמו"ר מוהרש"ב. נפטר כ"ג אלול תרצ"ז (?).

92 הרה"ג ר' שמואל שניאורסון (תרמ"ח — כסלו תש"ד). שני מכתבים שכתב אל הרבי והרבנית, בהם הוא מספר על מהלך שמחת החתונה בנייפרופטרובסק, נדפסו ב"מכתבי החתונה" — קה"ת תשנ"ט — ע' כא ואילך (נדפס גם לקמן ע' 1000).

דאָס איז געווען, דאַרף מען ניט פאַרגעסן, אין אַ צייט ווען מען האָט מיט אָנפירער פון רעליגיע, דאָס הייסט אין רוסיש служители культа¹⁸⁹, ניט געטאַרט האָבן קיין פאַרבינדונג, מען האָט צוליב אַזאַ חטא געקענט פאַרלירן די שטעלע. פונדעסטוועגן, האָט מען זיך מיט דעם ניט גערעכנט, און עס איז געקומען אַ גרויסע צאָל אָנגעזעענע דאָקטוירים און יוריסטן וועלכע האָבן פאַרנומען גרויסע שטעלעס אין איספּאָלקאַם¹⁹⁰, און אין שטאַט-ראַט (גאַר-סאָוועט), און האָבן ביי אונז פאַרבראַכט אַ גאַנצע נאַכט¹⁹⁰.

טעלעגראַמעס אין לשון-קודש

דער טעלעגראַף, האָט דעם טאָג געאַרבעט ספעציעל פאַר די פּאָדראָוויטעלנע טעלעגראַמעס¹⁹¹. מען האָט אפילו געגעבן אַן ערלויבעניש אויף די צוויי טעג, צו נעמען טעלעגראַמעס אין לשון-קודש¹⁹², אַ שפּראַך וואָס זי איז שוין דעמאָלט געווען שטאַרק פאַרבאָטן. מיר אַליין, האָבן נאָטירליך אויך געשריבן אין לשון קודש¹⁹³, און האָבן באַקומען אין דער שפּראַך. מען האָט אָפּגעגעבן אַ באַפעל אַז די טעלעגראַמעס פון שניאורסאָהן וועלכע האָבן אַ שייכות מיט דער חתונה, זאָלן ניט האָבן קיין צענזורא. דאָס איז געווען אין אַ צייט ווען אַ רב בכלל, האָט מורא געהאַט פריי אַרומצוגיין אין גאַס, אַזוי שלעכט האָט מען אויף אים געקוקט. דער פאַרבריינגען פון דעם עולם בכלל, איז ניט איבערצוגעבן.

דער טאַנץ פון די רבנים

באַ אונז אין שטוב, איז אַ חוץ וואָס עס איז געווען גאַנץ ניט

189 כוהני פולחן.

190 בלקוטי לוי יצחק שם: "כל הלילה היתה השמחה גדולה מאד, בכלי זמר וריקודים ומחולות וכדומה, עד אור הבקר".

191 מברקי ברכה (מזל טוב).

192 בלקוטי לוי יצחק שם: "אפילו בהבידואר הי' המולה ביום הזה מרובי הדיפעשין בלה"ק ובלשון המדינה".

193 בלקוטי לוי יצחק שם: "מכל המון הדיפעשין [=המברקים] שהגיעו, חפצי מאד שהדיפעש שלי [נדפס לקמן ע' 1000], שיש בו מאה ואחד תיבות, יהי שמור אצלך, כי נכתב מקירות לבי, ומעומק נפשי (מוסגר לך פה העתק ממנו, כי כתבנו בלה"ק), ותשמרנו לאורך ימים ושנים טובים ונעימים, ותקוותי להשי"ת שיקויימו עליכם כל האמור בו לטוב לכם כל הימים".

געשמאָק ניט זיין אויף דעם עלטסטנס זון חתונה, עס האָט זיך געפילט אין דער אַטמאָספּערע אַז מען וועט זיך ניט אַזוי גיך קענען זען, און געביינקט האָט זיך¹⁹⁴, וואָס דאָס איז ניט משער צו זיין – עס איז געווען דעמאָלט אַי געזעלטשאַפטליכע אַי פּערזענליכע יסורים.

ער האָט געטאַנצט מיט זיין שווער¹⁹⁵ און זיין ברודער¹⁹⁶ (זיי זיינען שוין אַלע אויף דעם עולם האמת). עס איז געווען אַ דריי הונדערט מענטשן, מען האָט גערעכנט אַז קיין דרייסיק מענטשן וועלן זיך ניט צונויפקלייבן, אַזאַ שטימונג איז געווען אין דער אידישער סביבה.

דער טאַנץ פון די רבנים האָט לאַנג געדויערט און דער גאַנצער עולם איז געשטאַנען די גאַנצע צייט און זיך ניט געקענט איינהאַלטן פון וויינען, עפעס אַזאַ סאָרט שמחה איז דאָס געווען.

אינדערפרי, אַז עס איז שוין געווען גאַר ליכטיק¹⁹⁰, איז מען זיך צוגאַנגען אויף די שטעלעס. ער האָט זיי עפעס אַוועקגעטראָגן אין אַן אַנדער וועלט, מיט זיין ווירקונג אויף זיי. קיינער האָט גאַרניט געוואָלט טראַכטן מיט וואָס זיי קענען באַצאָלן פאַר דער התקרבות מיט דעם פאַרבריינגען.

איך געדיינק, אַז אַוועקגייענדיק, האָבן מיר געזאָגט דאָקטאָר ברוך מאַצקין און ר' יצחק אלחנן¹⁹⁷ אַן אייניקל, אַ לאַיער, אַז אַזוי לאַנג ווי זיי לעבן האָבן זיי אַזאַ נאַכט ניט געזען און וועלן דאָס קיינמאַל ניט פאַרגעסן, אַזאַ פאַרבריינגען און אַזאַ כח רוחני פון אַ מענטשן.

די פרומערע, אַי יונגע אַי אַלטע, און חסידישע בפרט, האָבן דאָס געפילט נאָך זייערע געפילן.

מיט אַזאַ כבוד און אויטאָריטעט האָט ער געהאַט, קען מען זאָגן, אין

194) בלקוטי לוי"צ שם ע' רעו (סיום מכתב ערב שבת הגדול, תרצ"ב): "...או וויא עס ווילט זיך זעהען זיך מיט אייך אהוביי יחיו, אין די באַר".

195) הרה"ג ר' מאיר שלמה הלוי יאנובסקי ז"ל. רב ומנהל ישיבה בראַמאַנאָווסקי ואח"כ בניקאָלאַיעוו. מהיושבים אדמו"ר מהר"ש ומחסידיו ואח"כ מחסידי אדמו"ר מהורש"ב. נפטר כ"ג אלול תרצ"ז(?).

196) הרה"ג ר' שמואל שניאורסאהן (תרמ"ח – כסלו תש"ד). – שני מכתבים שכתב אל כ"ק אדמו"ר והרבנית, בהם מספר על מהלך שמחת החתונה בדניפראַפּערטראָווסקי, נדפסו ב"מכתבי החתונה" קה"ת, תשנ"ט ע' כא ואילך (נדפסו גם לקמן ע' 000 ואילך).

197) הרה"ג ר' יצחק אלחנן ספעקטאָר מקאָוונא. תקע"ז-תרנ"ו.

מדירתו לדירתנו, הוציא מדירתו את כל הרהיטים ויצא מהבית, כשהוא מוסר לרשותנו את הדירה למשך כל הזמן שיידרש לנו. כך היה לנו מקום נרחב לצורך החגיגה, שכן האולם הגדול שבבית היה כלול בחלק שנאלצנו להעביר לרשותו של השכן.

שלחנו הזמנות⁸⁴, והעיר כולה ניצלה את ההזדמנות להביע את רגשותיה ואת הכבוד שרחשה לבעלי. ההשפעה הרוחנית היתה כה גדולה, עד שהשמחה לא נשאה אופי של שמחה פרטית, אלא של מין מפגן דתי. אורחים רבים התאספו מהערים הסמוכות – נוסף, כמובן, על קרובי המשפחה – והגיעו כמה מאות מברקים⁸⁵. בערב החגיגי שערכנו בביתנו השתתפו נציגי הקהילה המרכזית של המחוז, ובנוסף לכך כל בית-כנסת בפני-עצמו⁸⁶ (כל בית-כנסת הוגדר כקהילה נפרדת קטנה) שלח אף הוא נציגים מחבריו. רבים מהם הגיעו עם נשותיהם.

כל זאת – אין לשכוח – בתקופה שבה אסור היה לקיים קשר כלשהו עם מנהיגים דתיים (או כפי שנקראו ברוסית: "כוהני פולחן"), וניתן היה לאבד משרה באשמת קשר שכזה. אך הציבור לא התחשב בסיכון, ומספר רב של רופאים ומשפטנים נכבדים, שתפסו משרות בכירות ב"איספולקום" ובמועצת העיר, הגיעו לשמחה ובילו בביתנו כל הלילה⁸⁷.

שירות המברקים עבד באותו יום במיוחד כדי להביא את מברקי הברכה שהגיעו. למשך יומיים אלו אף ניתנה הרשות לקבל מברקים בלשון-הקודש⁸⁸ – שפה שהשימוש בה כבר היה אסור בתכלית האיסור.

84) בלקוטי לוי יצחק אגרות קודש (הוצאת תשס"ד ואילך) ע' תלט (מכתב ה' טבת, תרפ"ט): "מכתבי הזמנה השגנו להדפיס, רק במשך זמן מועט קודם החתונה, ולא הספקנו לשלוח לכל מכירנו במקומות אחרים (והרבה אדרעסין לא ידענו). אפילו בפה גופא, לא שלחנו הרבה כ"כ מפני קוצר הזמן וכדומה. ועכ"ז בליל החתונה היתה דירתנו מלאה אנשים בפועל מפה לפה (ואם היתה הדירה גדולה יותר היו בכפלי כפלים)".

85) בלקוטי לוי יצחק שבהערה הקודמת ע' תמ: "לפי חשבוני הדיפעשין ששלחו לך ביחוד מפה, וממקומות אחרים, יגיעו לכמה מאות. אם כי אינך יודע ממי ומי המה, יען עד היום מגיעים אלינו מכתבים מכמה מקומות שונות ששלחו דיפעשין אליך ביום חתונתך, והשבו כי גם אנחנו נסענו".

86) בלקוטי לוי יצחק שם: "כל הגבאים כמעט מכל הבהמ"ד דפה, ושאר ראשי וחשובי הקהל, מכל המינים, וניכר הי' על פניהם, הצהלה והשמחה רבה".

87) בלקוטי לוי יצחק שם "כל הלילה היתה השמחה גדולה מאד, בכלי זמר וריקודים ומחולות וכדומה, עד אור הבקר".

88) בלקוטי לוי יצחק שם: "אפילו בהבידואר הי' המולה ביום הזה מרבוי הדיפעשין בלה"ק ובלשון המדינה".

הגיגת חתונת הרבי ביקטרינוסלב

עשיתי הפסקה בכתיבה, וכבר זמן רב שלא כתבתי. היום הוא י"ד כסלו תש"ט, יום חתונת בננו מענדל עם ב"ג מוסיא שליט"א⁸⁰. יום זה מזכיר לי גם את גדולתו של בעלי ז"ל.

היה זה בשנת 1928. התעמולה האנטי-דתית התנהלה אז בעוצמה רבה, אם-כי עדיין נותרו בתי-כנסת מעטים, והיתה קהילה יהודית-דתית רשמית. מפלגות שמאל יהודיות כבר לא היו קיימות באותה שעה.

באותה שעה כבר נלקחה מאתנו מחצית מביתנו, ולשימושו הושארו שלושה חדרים בלבד. חלקו הגדול יותר של הבית ניתן, כמובן, ל"שכנינו" החדשים.

החתן והכלה לא היו עמנו⁸¹, אבל רצינו לשמוח גם כאן ביום חתונתם⁸². שכירת אולם לא היתה אפשרית באותם ימים⁸³.

שכנו היה מהנדס, שלא יכול היה לסבול את ההנהגה האורתודוקסית בביתנו (באותם ימים היה מגיע עדיין קהל ניכר לשמוע מאמרי חסידות, ולהתוועדויות בימי חג היו מגיעים רבים), ולכן יצר הפרדה מוחלטת בין שני שטחי המגורים, כדי שדירתו תהיה מופרדת כליל מזו שלנו.

כששמע שכן זה ממקור כלשהו בעיר שבכוונתנו לערוך מסיבה כלשהי לרגל החתונה — פרץ את אחד הקירות, שהפך לפתח כניסה

(80) י"ד כסלו תרפ"ט.

(81) ראה גם לקוטי לוי יצחק אגרות-קודש ע' רג ואילך (מכתב ו' כסלו, תרפ"ט): "קבל את ברכתי מעומק לבי ונפשי פנימה ליום חתונתך למז"ט. ובש"ק הזה יקראוך לתורה, שבפ' זו [ויצא] כתוב נשואי יעקב עם נשיו. ומצינו ביעקב שלא היו אביו ואמו יחד במקום הגשמי על חתונתו, והוא הלך אצל זיווגו, ועכ"ז עלה זיווגו ליפה עד מאד. אל תדאג מה שאנחנו, אביך ואמך יחיו אינם עמך במקום הגשמי על חתונתך. הננו עמך יחד בלבתינו ונפשתינו, ששום ריחוק מקום אינו מפסיק בזה כלל וכלל. הננו עמך יחד ממש, ונותנים אנחנו את ברכותינו אליך ואל ב"ג אשר ברכך ה' כו".

(82) ראה גם לקוטי לוי יצחק שם: "ובכן שישו ושמוחו ביום כלולתכם למז"ט בשטומ"צ לעד לעולם. ואבותיך, אביך ואמך, הקשורים אליך בנפשתיהם ממש, תראינה כל זה, וגם המה ישמוחו עמכם יחד, בפה, בהחג הגדול והשמחה הרבה הזאת, ויקבלו מכם רוב נחת וענג אמתי כו".

(83) ראה לקמן ע' 000.

דער אידישער וועלט פון רוסלאַנד. אין אַלע אידישע ענינים האָט מען זיך צו אים געווענדעט, און דאָס האָט זיך אַזוי געצויגן נאָך צען יאָר, אַלעמאָל מיט מער ערפּאָלג אין יענעם מאַסשטאַב פון יענעם כללות'דיקן לעבן, ביז דעם 39'טן יאָר ווען מען האָט אים אַרעסטירט¹⁹⁸.

דער פרעזידעט פון דעם איספּאָלקאַם¹⁶, האָט געזאָגט אונזער אַ באַקאַנטן דאָקטאָר, מיט אַזאַ האַרץ, אַז ביי אונז האָט זיך אָנגעוויבן איבערטראַכטן וועגן דעם שמועס:

„זע נאָר — האָט ער געזאָגט — די חתונה איז געווען אין אויסלאַנד, דער חתן מיט דער כלה זיינען אַזוי ווייט פון דאָ, און וואָס פאַר אַ מין רושם דער מענטש האָט געמאַכט! עפעס האָט ער אַזאַ כח וואָס מיר קענען אים קיינמאָל גאַרניט אַפּזאָגן ווען ער ווענדעט זיך צו אונז, און דאָס איז דאָך אַלעמאָל וועגן רעליגיעזע ענינים. אפשר גיבן מיר אים צו פיל נאָך? דאָס איז דאָך אַ שמחה ביי אַן איש פרטי — זאָל דאָס דורכגעפירט ווערן אין אַזאַ מאַסשטאַב, ווען מיר דאַרפן דאָך ניט ערלויבן קיין דריי אידן זיך צונויפקלייבן וועגן רעליגיעזע ענינים“.

די לעצטע ווערטער האָבן דעם דאָקטאָר געשראַקן, און מיר זיינען אויך געווען ניט גאָר רואיק.

* * *

ג' שבט [תש"ט]¹.

דאַרפן האָט ער אַליין געדאַרפט באַשרייבן די צייט אַלץ וואָס ער האָט איבערגעלעבט, וואָלט דאָס געווען מיט אַ סך מער תוכן און עס וואָלט מער באַלייכט אַלע וויכטיקע מאַמענטן אויף צו געדיינקען. אָבער ער האָט ניט געוואָלט אויסניצן, אַפילו אַ מינוט, אויף „דברים קטני-הערך“, ווי ער האָט זיי גערופן. ער האָט ביז דער לעצטער מינוט כמעט¹⁹⁹,

(198) ראה גם שיחת ש"פ ואתחנן, ט"ז מנ"א תשמ"ח (התוועדויות תשמ"ח ח"ד ע' 158): „אאמור" .. אשר, מסר נפשו על הפצת התורה והמעיינות במדינה ההיא, ולאחרי יציאת כ"ק מו"ח אדמו"ר ממדינה ההיא נשאר הוא נכדם היחידי של אדמו"ר הזקן, אדמו"ר האמצעי והצ"צ המנהיג במדינה ההיא, ולכן פנו אליו גם בעניני הדרכה וכו' וכו', ובגלל פעולותיו בהפצת התורה והמעיינות נאסר והוגלה ונסתלק במקום גלותו כו“.

(199) ראה גם לקמן ע' 000.

געשריבען זייער א סך, ווען נאָר ער האָט געהאַט מיט וואָס און אויף וואָס, דאָס הייסט, פאַפיר מיט טינט און פען. שטענדיק האָט מען געזען אַז ער טראַכט וועגן עפעס אַ ענין, און אויף דאָס איבערגעבן. מיט וועמען רעדן וועגן דעם האָט ער דאָך ניט געהאַט, האָט ער דאָס אַליץ בכתב איבערגעגעבן. צו איז דאָס גאַנץ אויף די ערטער וואו איך האָב דאָס געלאָזט, איז אַ ספּק⁴⁴.

אַלזאָ, וועל איך פרובירן, אויף וויפל איך קען ווייטער פאַרצייכענען.

דער צווייטער פסח אין גלות

אַט אַזוי האָבן מיר אָפּגעריכט דעם אַנדערן פסח.

צו דעם פאַר-אַ-יאָריקן אורח²⁰⁰, איז געקומען זיין פאַמיליע, איז ער שוין באַ אונז ניט געווען. נאָר פאַר דער צייט איז אָבער געקומען אַ פאַרשיקטער פאַמעשציק²⁰¹ פון רומעניע, וועלכער איז געווען אין זיין שטאָט פון דער רייכסטער קאַטעגאָריע בורזשויס²⁰², בעת די סאָוועטן-מאַכט איז אַהין אַריין²⁰³, האָט מען אים ווי געוויינליך איזאָלירט. דאָס הייסט צוטיילט פון דער פאַמיליע, און אויך אַרויסגעשיקט קיין מיטל-אַזיע. ער האָט זיך אַזויפיל אויס-געוואַלגערט און אָנגעליטן, אַז עס איז געווען שווער צו דערקענען אַז דער מענטש איז אַמאָל געווען ניט קיין וואַלגער-איד. ער איז געווען אַ ירא-שמים, און אַ למדן, מיט כשרות זייער פאַראינטערעסירט, איז ער ביי אונז געווען דעם פסח, און די גאַנצע צייט אַלע שבתים און ימים טובים.

איך האָב זיך באַקאַנט מיט אים ווען איך האָב זיך אין אַ געוויסער נאַכט, בעת דער געשעפט האָט זיך געהאַלטן ביים שליסן, געבעטן, זייענדיק פאַרזיכטיק, קיינער זאָל מיר ניט באַמערקן, מען זאָל מיר אַפּלאַזן אַ קילאַ ברויט. איך האָב עפעס ניט געקענט אַזוי שטאַרק צושטיין, אַז מען זאָל דאָס

(200) לעיל ע' 000.

(201) בעל אחוזה.

(202) מעמד הבורגני.

(203) הכוונה כנראה לכיבוש הסובייטי של בעסאָראַביא (כיום מאַלאַדאָוואַ), שהייתה שייכת

קודם לכן לרומניא, בשנת ת"ש.

* * *

מיר געבן, ער אָבער, וואָס האָט אַמאָל געפירט גרויסע געשפטן ענערגיש, האָט ער דאָ אויסגענוצט אַ ביסל די פריערדיקע כחות, און האָט הכנעה'דיק געבעטן פאַר דעם ברויט, און מיר האָט מען שוין געגעבן נאָך אים.

פונקט ווי דעם ערשטן מאָל, האָב איך אויך דעם מאָל איינגעאַרדנט דעם פסח מיט מצה שמורה, וואָס איך האָב געבראַכט מיט זיך, באַקומען הייצונג אויף וואָס צו קאַכן, דאָס איז ניט געווען קיין קליינער פּראָבלעם.

געמאַכט דעם צימער יום-טוב'דיק אויף וויפל מען האָט געקענט. אַליץ וואָס מען דאַרף אויפצורייכטן דעם סדר איז געווען. מרור בפועל-ממש, חריין – אַ חוץ דעם מרור פון דעם לעבן פון דער גאַנצער צייט – האָט ער אויך געפונען עפעס ביי אַ פרומער קאַזאַך, וואָס ער האָט אים געזאַגט צוליב וואָס דאָס איז.

פאַרהיינגען שטאַרק די פענצטער מען זאָל ניט זען אויף דער גאַס וואָס אין שטוב טוט מען, די הגדה האָבן זיי געזאַגט אויף דעם קול, און אפילו זיך מפלפל געווען אויך – דער רומענער איד איז געווען אַ איד אַ בן תורה – אונטער די פענצטער זיינען געשטאַנען „שקצים“ און מען האָט זיך נאָכגעקרימט, אַזוי ווי זייער מנהג איז געווען, מיט געלעכטער²⁰⁴, נאָר עס איז דאָך אַ ליל-שימורים²⁰⁵, האָט מען וועגן דעם די נאַכט ניט געטראַכט.

געדאַוונט האָט מען אין שטוב, קיין „מנין“ איז דאָך דעמאָלט ניט געווען, אַ סידור איז געווען איינער. מען האָט ניט געדאַרפט שטיין אין „ליין“ נאָך די ברויט, און מיט דער סביבה אַרום קיין שייכות ניט געהאַט, נאָר רעגיסטרירן זיך אין נ.ק.ו.ד. האָט מען געדאַרפט גיין, און ווי שטענדיק איז געווען יסורים מיט דעם חתמ'נען זיך. קיין גרויסע שמחת יום-טוב, האָט דאָס ניט צוגעגעבן.

איין פסח אין תפיסה²⁰⁶, און דעם צווייטער פסח אין סטילקע⁴⁹ דורכגעפירט.

(204) ראה גם לעיל ע' 000.

(205) בא יב, מב.

(206) ראה גם לעיל ע' 000.